

Педагогічна думка Олени Пчілки потребує популяризації та ґрунтовнішого дослідження, адже її підходи, засновані на національних цінностях, родинному вихованні та розвитку творчих здібностей дітей, залишаються актуальними й сьогодні. Дослідження її педагогічних ідей сприятиме глибшому розумінню української освітньої традиції та допоможе адаптувати її до сучасних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилюк-Терещук Т. «На користь рідного краю»: Олена Пчілка у просторах українського життя // *Ті, що творили «Перший вінок»* : збірка есеїв. Київ : Creative Women Publishing, 2024. 232 с.
2. Данилюк-Терещук Т. «Праця виховальна»: націоцентризм педагогіки Олени Пчілки // *Педагогічний пошук*. 2022. №2. С. 75–76.
3. Довідник з історії України (А-Я) : посіб. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / Ін-т іст. дослідж. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка; заг. ред.: І. З. Підкова, Р. М. Шуста ; упоряд. І. З. Підкова. Вид. 2-ге, доопрац. і допов. Київ: Генеза, 2002. 1135 с.
4. Жигун С. (Не) Жіноча автобіографія: Олена Пчілка про себе // *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2020. № 15. С. 43–48.
5. Забужко О. *Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій*. Видання 4-те. Київ : Видавничий дім «Комора», 2021. 656 с.
6. Косач-Кривинюк О. *Леся Українка: хронологія життя і творчості*. Нью-Йорк : Видавництво спілки «Гомін України», 1970. 923 с.
7. Кочерга С. «Милая мама...»: Емпативна інтерпретація епістолярного образу Олени Пчілки // *Слово і Час*. 2019. № 10. С. 37–43.
8. Шумілова А. Олена Пчілка: світло добра і любові // *Вісник книжкової палати*. 2009. №12. С. 32–34.

Галина ПОПЕРЕЧНА

*Кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
poperechna.h.a.1982@gmail.com*

ОЦІНКА РОЗУМУ І ДОСВІДУ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФІЇ П.ЮРКЕВИЧА

Ми живемо у час, коли практичне значення результатів роботи виступає чи найголовнішим її критерієм. У сучасній мові достатньо поширеним є поняття «практицизм» – термін, що позначає захоплення практичною діяльністю, концентрацію на корисності набутих знань і навичок та недооцінка, а нерідко і нехтування значенням теорії. На сьогодні практицизмом як головним критерієм діяльності просякнуте все життя сучасної людини: від планування повсякденного життя, кар'єри, до політичної, економічної і наукової сфери.

Починаючи зі школи, учень націлений на те, як би заробити вищий бал, який дасть змогу вступити на державну форму навчання; у виборі професії нерідко переважає та, яка дає можливість більше заробляти; друзі стають найближчими, якщо вони можуть вирішити деякі проблеми і т. д. При цьому моральні засоби досягнення власних цілей не завжди відіграють властиву їм роль. Таке враження, що життєва тактика головного героя роману Стендаля «Червоне і чорне» Жюльєна Сореля отримала нове прочитання в сучасних умовах.

Витоки практицизму як життєвого принципу сягають епохи Нового часу, а як етичний принцип виражені в філософії утилітаризму. В первісній формі він міститься у фразі Ф. Бекона «Знання – це сила». Але якщо у XVII – XVIII ст. цей принцип був новим і прогресивним на фоні розвитку науки і природничо-наукових відкриттів, що мали для людини конкретні результати і полегшували її життя, то вже у XIX ст. стали простежуватися його негативні наслідки. В українській філософській думці одним із перших це помітив вихованець і представник київської школи філософського теїзму Памфіл Юркевич.

В 1866 році П. Юркевич виголосив промову «Розум за вченням Платона і досвід за вченням Канта», яка згодом була опублікована як самостійна праця. Промова містила ґрунтовний аналіз та оцінку ключових підходів у вченнях двох цих мислителів, що виступають своєрідними виразниками духу і життя своїх епох. Зasadничою підставою аналізу мислителя є розуміння людини як духовної істоти. Головними виявами її духовної сутності виступає єдність розуму, чуття і волі. Людський дух, наголошує філософ, – це своєрідний художник, архітектор, що витворює цілісну будівлю чи то наукового знання, чи то певних предметів матеріального світу. Позитивно налаштований дух (позбавлений скептицизму) скеровує свої інтенції у двох напрямках – пізнання істини як духовної цінності та досягнення загальнопридатних знань, необхідних в організації матеріального життя людини. На цій підставі мислитель розрізняє два типи знання: перше ґрунтується на розумі, який, абстрагуючись від предметності, прагне надати кожному елементу своє місце в цілісній панорамі істинного буття, і друге, пов'язане з чуттєвим спогляданням і виражене феноменами нашої свідомості. Взірцем першого типу знання є вчення про ідеї та розум Платона, другого – вчення про досвід у філософії Канта. Головною їх відмінністю є те, що античний мислитель скеровує свої інтенції на пошук істини, кенігсберзький професор – на осмислення досвід.

Тривалий час в історії філософської думки переважало платонічне вчення про розум, доти, доки Кант не проголосив своє вчення про досвід. З тих пір, як наголошує П. Юркевич, історія філософії поділяється на дві епохи – Платона і Канта. Закономірно виникає запитання: яка ж з них найширше відповідає запитам і потребам людства?

Річ у тім, що якби досвід був «єдиним джерелом нашого пізнання, то всі науки мали характер оповідний та описовий. Твердження, що всі наші знання є дарунками досвіду, поділяє долю всіх загальників, які нічого у собі не містять, або стверджують дуже глибокі істини для того, хто вміє розуміти їх» [1, с. 233 – 234]. Загалом, досвід повинен підпорядковуватися поняттям, а це вказує на те, що він відсилає нас до царини розуму. Поняття усуває все те, що є особистим, чуттєвим, неістотним і пояснює явища за незмінними законами мислимого світу. Це доводить Платон в діалозі «Теетет», головною ідеєю якого є положення про те, що завдяки душі, яка «причетна до сенсу і гармонії», людина може поєднувати неспівмірні чи несумісні речі та явища, знаходити в них загальне і підводити їх під єдині наддосвідні ідеї буття. Гносеологічною функцією ідеї у Платона, вказує П. Юркевич, є те, що вона: «має досі значення формальне або логічне, що вона не є одкровенням вищої сутності речей, але дуже добре знайомою здоровому глуздові й позитивним наукам вимогою єдності, незмінності та загальнопридатності визначень, – вимогою, яка виявляє сутність розуму й без виконання якої ні здоровий глузд, ні досвід, ні слово, ні позитивні науки неможливі» [1, с. 233–241].

Вчення Платона про розум як найвищу, первинну і загальну істину як засадничу підставу для всіх інших наук, домінувало більше двох тисячоліть. Переконавання в метафізичній істині розуму узгоджувало різні види наук в єдину цілісну систему, направлену на пізнання вищої загальної істини. Розвиток наук в епоху Нового часу привів до нової тенденції: окремі науки почали відокремлюватися і утверджувати свою самостійність, ламаючи зв'язки з іншими науками, а відтак і саму систему. Звідси – нерозуміння, суперечності, а іноді й конфронтації між ними. За уявним цілим часткових наук було втрачено основу, що давала можливість досягти єдине й істинне буття. Символом нової ери у філософії і пізнанні стала критика розуму Канта.

Принциповими відмінностями підходів Платона і Канта є те, що перший визнає пізнаваною невидиму сутність речі, другий обмежує пізнання видимими чуттєвими явищами; Платон акцентує на прагненні розуму до надчуттєвого світу істини, Кант вважає такий підхід помилковим і закликає до розумової діяльності в межах досвіду; для Платона справжнє пізнання – це діяльність мислення, скерованого від ідей, через ідеї і до ідей, для Канта – від поглядів, через погляди, до поглядів; у Платона найвищим типом знання є те, що пізнає сутність людського духу, Кант же вважає таке заняття безплідним. І насамкінець, якщо Платон визнає можливим пізнання істини, то Кант заперечує таку можливість як для чистого розуму, так і для того, що ґрунтується на досвіді. Все, що надає нам розум – це знання загальнопридатне [1, с. 267]. Під ним кенігсберзький філософ розуміє знання, яке людина може застосовувати в

тій чи іншій життєвій ситуації. Відзначаючи глибину критичної філософії Канта, її новизну та роль, яку виконала вона в тогочасній інтелектуальній думці, П. Юркевич вбачає вихідну помилку її автора в тому, що розум він наділяє не здатністю осягати істину, а різноманітними функціями. Низка метафізичних істин залишаються для нього недоступними.

Проаналізувавши категорії розуму і досвіду в Платона і Канта, П. Юркевич намагається показати, як відображається їх трактування на стані освіти і житті людини. Передовсім, кардинально змінився тон духовної атмосфери: заперечення пізнання істини скеровує людину на отримання знання практичного. На рівні освіти це загрожує руйнуванням основи, яка гармоніює розрізнені частини освітніх знань в єдине ціле. Особливо це стосується технічної освіти, зорієнтованої на потреби людини і суспільства. Така освіта здебільшого надає знання без вищого світоглядного принципу і не сприяє становленню цілісної духовної особистості. Платонівський принцип «знання – це чеснота» був замінений знаменитим висловом Бекона: «знання – це сила». Звідси в П. Юркевича виникає запитання: «Чи не руйнує дух часу глибоку ідею знання, яка вимагає, щоб спеціальна вченість зростала й міцніла на широкому ґрунті загальної або цілісної розумової освіти й щоб кожне надбання на терені фаховому було водночас приростом у змісті ідеалу людської особистості?» [1, с. 300]. Очевидно, що запитання П. Юркевича стосується не тільки тогочасної освіти, але спрямоване і до сьогодення. Проблема в тому, що окрема людина завжди виходить у своїх діях зі своїх індивідуальних потреб, а сучасна освіта орієнтується в першу чергу на такі потреби. Поза полем уваги залишаються ті знання, які формують стійкі світоглядні основи та духовні цінності. Звідси маємо непоодинокі випадки, коли людина, отримавши престижну освіту, досягнувши успіху в бізнесі, нерідко судить про певні речі та явища як звичайний невіглас. Яскравий приклад цьому є І. Маск в сучасній адміністрації Д. Трампа. «Там, де людство страждає від невігластва та пристрастей, сподівається знайти світло й мир, знову починається натуральна гра протиріч, непорозумінь, особистої сваволі та індивідуальних симпатій і антипатій» [1, с. 301], – зазначає П. Юркевич. На його переконання, знання, освіта повинні бути просякнуті духом вищої культури, скерованої на утвердження свободи і гідності людини, розуміння її ролі і місця у світі. Загальнопридатне знання посилює егоїзм і легітимізує корисні інтенції індивіда. В царині науки цей принцип руйнує її зсередини і зводиться не до її розвитку, а до видання посібників, які в спрощеній формі містять її основи, придатні до життєвих ситуацій. І дійсно, на сьогодні ми маємо ряд підручників, які не тільки не сприяють формуванню цілісного уявлення про світ чи його процеси, а популяризують негативні підходи у взаємодії з ним. П. Юркевич настоює, що в

основу вищої освіти повинно бути покладено комплекс наук, які дають знання норм для мислення, буття й діяльності (логіка, філософія, етика) й лише на їх ґрунті повинні вибудовуватися загальнопридатні знання і навички. Шкода, але на сучасному етапі ставлення до цих дисциплін в системі сучасної освіти залишає бажати кращого...

ЛІТЕРАТУРА

1. Юркевич П. Д. Розум згідно з ученням Платона і досвід згідно з ученням Канта // Юркевич П. Вибране. К.: Абрис, 1993. С. 230 – 304.

Надія ВОЛІК

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
nvolik@tnpu.edu.ua*

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ЦІННІСНА НАВИЧКА ДУХОВНОГО СПРОТИВУ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

***Анотація.** У статті розглянуто медіаграмотність як ключову навичку духовного спротиву в умовах повномасштабної війни Росії проти України. Підкреслюється, що в сьогоденних умовах інформаційної війни навички критичного мислення, розпізнавання фейків, аналізу джерел інформації набувають не лише практичного, але й морально-ціннісного значення. Обґрунтовано, що медіаграмотність є інструментом захисту національної ідентичності, віри, історичної пам'яті та духовної стійкості українців.*

***Ключові слова:** медіаграмотність, духовний спротив, інформаційна безпека, фейки, релігійні організації, російсько-українська війна.*

Основний текст. Російсько-українська війна стала не лише збройним конфліктом, але й інформаційною війною за свідомість і душі мільйонів людей. Росія послідовно використовує дезінформацію, пропаганду, мову ворожнечі та фальсифікацію історії як засіб деморалізації українського суспільства. У цьому контексті медіаграмотність постає не просто як освітня компетентність, а як форма духовного спротиву – здатність протистояти брехні, відстоювати правду, зберігати цінності свободи, гідності та національної ідентичності. Росія системно веде гібридну війну, де одним із головних фронтів є інформаційний простір. Поширення фейкових новин, маніпулятивних меседжів, псевдоекспертних оцінок та підміна понять спрямовані на те, щоб